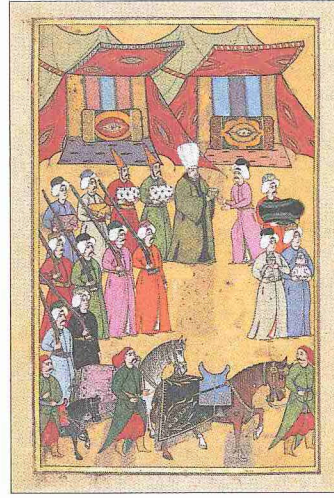

ayrıca Mehmet Arslan tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). Aynı düşünüyü anlatan müellifi meçhul mensur surnâmeyi (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 2808) de Hatice Aynur neşretmiştir. 1836'da Şehzade Abdülmecid ve Abdülaziz için yapılan sünnet merasimiyle Mihrimah Sultan'ın Bahri-i Sefid muhafızı Mehmed Said Paşa ile olan düğünlerini anlatan surnâmelerden *Surnâme-i Lebîb* mensur-manzum karışık yazılmıştır (İÜ Ktp., TY, nr. 6097). *Surnâme-i Hızır* ise (İÜ Ktp., TY, nr. 6122; Millî Ktp., nr. C5/2) manzum olup Mehmet Arslan tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). Tek nüshası Nedret İşli özel koleksiyonundan Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi'ne geçmiş olan (nr. 626) diğer bir mensur surnâmenin müellifi bilinmemektedir. 1847'de Abdülmecid'in oğulları Şehzade Mehmed Murad ile Abdülhamid'in sünnet düşünüyü anlatan manzum *Surnâme-i Tahsin'i* (İÜ Ktp., TY, nr. 6123) Mehmet Arslan neşretmiştir. 1858'de Abdülmecid'in kızları Cemile Sultan'ın Mahmud Paşa ile, Münire Sultan'ın Mısır Valisi Abbas Paşa'nın oğlu İlhamî Paşa ile evlenmeleri dolayısıyla yapılan ve on beş gün süren düğün töreniyle ilgili mensur surnâme Nâfi tarafından kaleme alınmış olup *Surnâme-i Selâtîn: Peyâm-ı Sûr* adını taşımaktadır (İÜ Ktp., TY, nr. 2998). Bu eseri de Mehmet Arslan yayımlamıştır (bk. bibl.). Divan edebiyatında manzum surnâmeler üzerine Mehmet Arslan tarafından Gazi Üniversitesi'nde 1990'da hazırlanan doktora tezi daha sonra basılmıştır (Ankara 1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Âli, *Câmîu'l-buhûr der Mecâlis-i Sûr: Edisyon Kırkik ve Tahlîl* (haz. Ali Öztekin), Ankara 1996; Nâbi, *Nâbi'nin Sûnâmesi: Vekâyi-i Hittân-ı Şehzâdegân-ı Hazret-i Sultan Muhammed-i Gâzî li-Nâbi Efendî* (haz. Ağah Sırrı Levend), İstanbul 1944; Seyyid Vehbî, *Surname-i Vehbî: A Miniature Illustrated Manuscript of an 18th Century Festival in Ottoman Istanbul* (nşr. A. Mertol Tulum, trc. R. Bragner), Bern 2001; Saliha Sultan'ın Düşünüyü Anlatan Surnâmeler: 1834 (haz. Hatice Aynur), Cambridge 1995-97, I-II; R. E. Stout, *The Sur-ı Hümayun of Murad III: A Study of Ottoman Pageantry and Entertainment* (doktora tezi, 1966), Ohio State University; G. Procházka-Eisl, *Das Surname-i Hümayun: Die Wiener Handschrift in Transkription, mit Kommentar und Indices Versehen*, İstanbul 1995; Esin Atıl, *Levni ve Surname*, İstanbul 1999; Mehmet Arslan, *Türk Edebiyatında Manzum Surnâmeler: Osmanlı Saray Düşünleri ve Şenlikleri*, Ankara 1999; a.mlf., "Mensur Surnâmelerin Son Örneği, Nâfi Surnâmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 15, Sivas 1992, s. 117-145 (aynı yazı için bk. Osmanlı: Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri, İstanbul 2000, s. 463-490); a.mlf., "Osmanlı Döneminde Padişah Çocuklarının Doğumları Münasebetiyle Yapılan Şenlikler

*Surnâme-i Vehbî*den
iki sayfa
(TSMK,
III. Ahmed
nr. 3593,
vr. 26^a-27^a)

ve Vilâdet-nâme-i Hadice Sultan", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 4, Sivas 1997, s. 21-56 (aynı yazı için bk. *Osmanlı: Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, s. 491-527); J. Schmidt, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and other Collections in the Netherlands*, Leiden 2000, I, 64-67; Mübeccel Kızıltan, "Mehmet Hazîn ve Surnamesi", *MÜTAD*, sy. 4 (1989), s. 61-98; Şeref Boyraz, "İlk Mensûr Sûnâme Müellifi: İntizâmî", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 1 (1995), s. 227-231; Pakalın, III, 279-280; "Sûnâme", *TDEA*, VIII, 56-58.

HATİCE AYNUR

SURRE (الصورة)

Hac zamanı dağıtılmak üzere
Haremeyn'e gönderilen
eşya ve hediyeleri
ifade eden bir terim.

Sözlükte "içine altın ve para gibi kıymetli eşyaların konulduğu kese" anlamına gelen **surre** kelimesi terim olarak her yıl hac döneminden önce genellikle Mekke ve Medine halkına dağıtılmak için yollanan para, altın ve diğer eşyaları ifade eder. Haremeyn'e surre gönderilmeye ne zaman başlandığı tam olarak belli olmamakla birlikte bu âdetin Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh zamanında (775-785) ortaya çıktığı görüşü hâkimdir. Aynı dönemde hac yollarının güvenliği, hac güzergâhı üzerinde bulunan su kuyularının bakımı, hacıların konaklama vb. ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bazı tedbirlerin alındığı da bilinmektedir. Haremeyn'e her yıl düzenli biçimde surre gönderilmesine Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh döneminde (908-932) başlandı. Surrenin konulduğu, develere yüklenen bir çeşit vasıta olan mahmil de ilk defa Abbâsîler devrinde kullanıldı. Hi-

caz'da nüfuz ve hâkimiyet kurulması bakımından Abbâsîler'e karşı mücadele eden Fâtımîler ve Fâtımî Devleti'ne son veren Eyyûbîler de Haremeyn'e surre yolladılar.

656'da (1258) Abbâsî Devleti'nin sona ermesinden sonra Memlûk Sultanı el-Melikü'z-Zâhir I. Baybars'ın 1261'de Kahire'de Abbâsî hilâfetini yeniden ihya etmesiyle Memlûkler, Abbâsîler'in Haremeyn'e surre ve mahmil yollama geleneğini sürdürdüler. Aynı yıllarda Abbâsîler'in halefi olarak Hicaz'ın yönetimine tâlip olan Yemen'in Resûlî emîri el-Melikü'l-Muzaffer Yûsuf b. el-Melikü'l-Mansûr, Haremeyn'de hutbeyi kendi adına okuttu, surre ve Kâbe örtüsü göndererek hâkimiyetini pekiştirmeye çalıştı. Memlûkler'in ilk surreyi 664'te (1266) yollamış olmalarına rağmen Yemenli Resûlîler ile Memlûkler arasındaki surre rekabeti, Sultan Baybars'ın 1269 yılında hacca gitmesi ve surre ile Kâbe örtüsü gönderme hakkının Memlûkler'de olduğunu pekiştirmesine kadar devam etti. Bu tarihten itibaren Haremeyn'e mahmil içinde surre ve Kâbe örtüsü yollayan Memlûkler bununla ilgili merasimlere de önem verdiler. Bu dönemde Kahire'nin yanı sıra Bağdat, Dimaşk ve Halep gibi büyük şehirlerde hac kervanları oluşturuluyor ve her kervanın kendi mahmili ve surresi bulunuyordu.

Osmanlılar zamanında Haremeyn'e ilk surrenin hangi padişah tarafından gönderildiği tam olarak bilinmemektedir. Zayıf bir rivayet olmakla birlikte Yıldırım Bayezid'in Edirne'den bir defa surre yolladığı zikredilmektedir (Mekkî, s. 19). Daha kuvvetli ve yaygın rivayete göre ise Çelebi Sultan Mehmed surre gönderen ilk Osmanlı sultanıdır ve 1413-1421 yılları arasında iki defa surre yollamıştır. II. Murad dönemin-

de Haremeyn'e gönderilen surrenin adet ve miktarında belirgin bir artış oldu. Âşıkpaşazâde'ye göre II. Murad her yıl Mekke, Medine, Kudüs ve Halîlürrahman'a surre göndermenin yanı sıra Ankara'nın Balıkhisarı'na bağlı köylerinin gelirini Mekke'ye ve 850 (1446) tarihli vasiyetnâmesiyle Manisa'daki mülküne ait gelirlerin üçte birini Mekke ve Medine'ye vakfetti (*Târih*, s. 196). II. Mehmed devrinde yollanan surrenin düzenli olup olmadığı hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte II. Bayezid'in Haremeyn'e her yıl surre yolladığından bahsedilir.

Osmanlı padişahları, 923'te (1517) Haremeyn'in Osmanlı yönetimine girmesinden itibaren surreyi düzenli biçimde gönderdiler. Bu anlamda ilk surrenin daha Yavuz Sultan Selim Kahire'de iken yollandığı bilinmektedir. Osmanlılar döneminde surre genellikle İstanbul ve Kahire'den gönderilmiş olmakla birlikte bazan Yemen ve Halep'ten de sevk edilirdi. Ayrıca Mekke ve Medine'nin yanı sıra Kudüs, Halîlürrahman ve nâdiren de Dimaşk'a surre gönderilirdi. Bunlardan başka Mısır ve Şam'dan Medine'ye karayolu güzergâhında bulunan bedevîlerin saldırılarından emin olmak için "urban surresi" adıyla da para ve hediyeler hazırlanıyordu. Osmanlılar'a ait en eski Kâbe kapı perdesi ve kuşağının 950 (1543) tarihli olmasından hareketle, eski bir gelenek olan surre ile birlikte Kâbe'ye örtü göndermenin Osmanlılar'da Kanûnî Sultan Süleyman zamanında başladığına hükmedilir. Kâbe örtüsünün yenisi genellikle Kahire'de dokunur ve surre alayı ile yollanırdı. Eskisi de surre alayının dönüşünde İstanbul'a getirilirdi. Haremeyn'e surre gönderme geleneği, XIX. yüzyılın başında Mekke ve Medine'nin Vehhâbîler'in yönetiminde kaldığı yıllar hariç 1915 yılına kadar kesintisiz sürdü. 1916 yılına ait surre, Şerîf Hüseyin'in isyanı sebebiyle Medine'de kaldı ve Mekke'ye ulaştırılamadı. 1917 ve 1918 yıllarına ait surre ise Dimaşk'a kadar gidebildi. Son Osmanlı padişahı VI. Mehmed, 1919'da surre yollanması için hazırlıkların yapılmasını irade ettiyse de gönderildiğine dair bir bilgi yoktur.

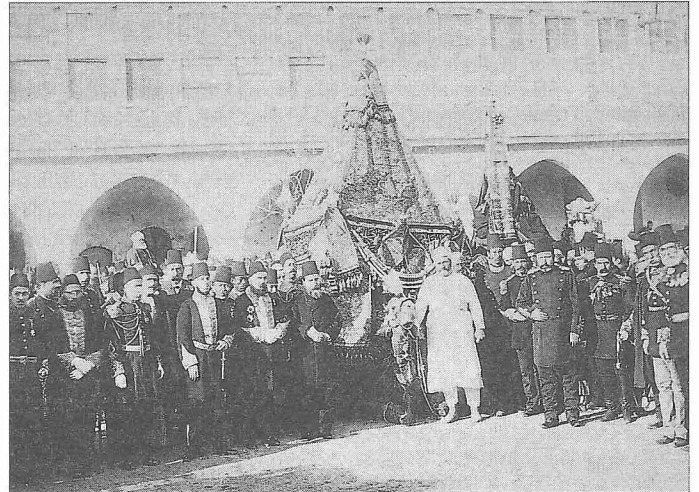
Haremeyn'e her yıl gönderilen surre ve mahmille ilgili yapılan merasimler Abbâsîler devrine kadar gitmekle birlikte esas gelişim seyrini merasim ve teşrifâtın öneminin artışına paralel olarak Osmanlılar döneminde tamamladı. Sarayda gerçekleştirilen surre merasiminin bütün ayrıntıları belirlenmiş olup bunlar teşrifât defterlerine kaydedilirdi. Surrenin karadan

gönderildiği 1864 öncesi dönemde surre alayı recep ayının on ikisinde veya müteakip günlerde düzenlenirdi. İstanbul'daki surre merasimini Haremeyn vakıflarını da idare eden Dârüssaâde ağası tertipler ve hazırlıklar, surrenin yol boyunca güvenliğinden ve Haremeyn'e ulaştıktan sonra dağıtımından sorumlu olan surre emini tayiniyle başlardı. Padişahın katıldığı törenler sırasında Mekke emirine hitaben yazılmış nâme-i hümayun, surre keseleri ve surre defterleri surre eminine teslim edilir ve mahmil yüklü devenin de yer aldığı surre alayı saraydan çıkardı. XIX. yüzyılın ortalarına kadar Topkapı Sarayı'nda yapılan törenlerin sonunda surre alayı Sirkeci İskelesi'nden Üsküdar'a geçirdi. Padişahların Dolmabahçe veya Yıldız saraylarında ikamet ettiği yıllarda bu saraylarda yapılan merasimlerin ardından Beşiktaş İskelesi'nden Üsküdar'a geçilirdi. Üsküdar'da mutasarrıflık dairesi avlusunda surre alayı gidiş ve dönüşünde İstanbul halkının şahit olduğu, yılın en önemli, en çok itibar edilen ve Boğaz'ın her iki yakasında büyük kalabalığın iştirak ettiği, bir dinî merasim halini alıyordu. Törenler Osmanlı Devleti'nin sona erişine kadar bu özelliğini korudu.

Surrelerin kaynakları arasında en önemlisi Haremeyn vakıfları idi. Osmanlı topraklarında mevcut hânedan mensuplarına ve devlet erkânına ait büyük vakıfların birçoğunun gelirlerinin bir kısmı Haremeyn'e tahsis edilmişti. Bunların dışında devlet hazinesinden, Hazine-i Hâssa'dan ve ferdî bağışlardan önemli miktarda maddî destek gelirdi. Son dönemde bütün bu gelirlerle rağmen gönderilecek surre miktarının yetersiz kaldığı yıllarda Galata bankerlerinden borç alınarak takviye yapılırdı. Va-

kıfların Evkaf Nezâreti çatısı altında toplanmasından sonra surre kaynağı ve sorumlusu bu nezâret oldu. Ayrıca hânedan mensuplarının, devlet erkânının ve halktan dileyenlerin hazırladıkları hediye ve paralar "ferâşet çantası" denilen, bir yüzünde gönderenin, diğer yüzünde alıcının adı ve adresi yazılı deri çantalara konularak Evkaf Nezâreti'ne teslim edilirdi. Bunlar da surre alayı ile gönderilirdi. Dönüşte bu çantalar, içinde Haremeyn'den yollanan hediyeler olduğu halde sahiplerine iade edilirdi. Bütün bunlar o yılın surre ve ferâşet defterlerine kaydedilirdi. Kaybolan veya henüz bulunamayan defterler hariç XVI. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın ilk on yılına kadar 5000 civarında surre defteri mevcuttu.

XVIII. yüzyıl öncesinde surreler deniz yoluyla Mısır'a ve oradan Haremeyn'e gönderilirken bu tarihten sonra karayoluyla Şam üzerinden gönderildi (Uzunçarşılı, s. 35). Bazan da sultanların Mısır'daki vakıflarının yıllık gelirleri orada ilâve edilmek üzere İstanbul'dan yollanacak miktardan düşülerek kalan surre miktarı Mısır'a sevk edilir ve Mısır'da tamamlanan surre-i hümayun Haremeyn'e gönderilirdi (*Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 187). Karayolunun kullanıldığı dönemden 1837 yılına ait güzergâh Sirkeci'den başlar, Üsküdar, İzmit, Akşehir, Konya, Adana, Antakya, Hama, Şam, Maan, Medine ve Mekke'de sona ererdi. Aynı yıl gönderilen surre alayı elli dört menzilde konaklamış, bazı yerlerde bir veya iki gün kalırken ramazan ayını Şam'da geçirmek maksadıyla burada otuz bir gün kalmıştır. Dönüşte güzergâh aynı olmakla birlikte menzil sayısının elli dokuz çıktığı, gidişte elli sekiz ve dönüşte otuz iki gün olmak üzere doksan gün yol-

XIX. yüzyılın sonlarında bir surre-i hümayun (İÜ Ktp., Albûm, nr. 91.313)

culuk yapıldığı belirtilmektedir (Atalar, s. 150-153).

Surre alayının güvenliği güzergâh üzerinde bulunan sancak beyi, beylerbeyi ve ya valilerce sağlanırdı. 1863 yılı surre alayının Payas civarında eşkıya saldırısına uğrayıp surrenin gasbedilmesi ve bir sonraki hac mevsimine kadar bölgede güvenliğin sağlanamaması yüzünden 1864'ten itibaren denizyolu tercih edildi ve Beşiktaş İskelesi başlangıç noktası oldu. Denizyoluyla yolculuk daha kısa sürdüğünden surre alayı merasimi de şâban ayının ortasında yapılmaya başlandı ve Beyrut üzerinden Şam'a geçilerek ramazan bayramı burada kutlandı. Surrenin Şam'dan Haremeyn'e yolculuğu ise karayoluyla yapıldı. Suriye Valisi Midhat Paşa, 1879'da güvenlik ve tasarruf gerekçesiyle surre alayının İstanbul-Beyrut güzergâhından Şam'a ve oradan tekrar Beyrut üzerinden Cidde'ye denizyoluyla gönderilmesini teklif etti. Uzun müzakerelerden sonra Şam'dan itibaren karayolunun kullanılmasına devam edilmesi kararlaştırıldı (BA, İrade-Dahiliye, nr. 63945). 1908'de Hicaz demiryolunun tamamlanmasından itibaren surre demiryoluyla gönderilmeye başlandı. Demiryoluyla daha kısa sürdüğü için surre alayı şevval ayına alındı ve hareket noktası olan Haydarpaşa'ya kadar daha önce yapılan merasimlere devam edildi.

Kara, deniz ve demiryoluyla gönderilen surre-i hümayun için Dimaşk çok önemli bir merkezdi. Osmanlı öncesinden itibaren farklı bölgelerden gelen hacıların uğrak yeri olan Dimaşk, Osmanlı döneminde de Anadolu'dan, Irak'tan, İran'dan ve Halep'ten gelen hacıların yanı sıra Orta Asya hacılarının da bir toplanma merkeziydi. İstanbul'dan gönderilen surre alayı burada merasimlerle karşılanarak diğer hacılarla birleşirdi. Mahmil-i şerifin Dimaşk'tan ayrılışı ve Dimaşk'a dönüşü aynı şekilde merasimlerle olurdu. Dimaşk'tan Medine'ye kadar olan bölgenin en önemli dinî, siyasî ve ticarî olayı surre ve hac kervanı idi. Surre alayı şevval ayının on ikisiyle yirmisi arasında Dimaşk'tan hareket eder, zilkade-nin sonundan önce Mekke'ye ulaşılması hedeflenirdi. Hama'dan itibaren surre alayının güvenlik sorumluluğu önceleri Şam beylerbeyiliğine, daha sonra Suriye valiliğine aitti. Beylerbeyi veya vali emîr-i hac sorumluluğunu bazan kendisi üstlenir, çoğu zaman da bölgede güçlü eşraftan birine verirdi. Dimaşk'tan Medine'ye gidiş ve dönüşte surre alayının muhafazasından

emîr-i hac sorumlu idi. Haremeyn'de ise en önemli sorumluluk Mekke emîrinde idi.

İstanbul ve Mısır'dan yollanan surrelerin ayrılmaz unsurlarından biri de mahmil-lerdi. İstanbul'dan gönderilene mahmil-i hümayun, Kahire'den gönderilene mahmil-i Mısır denirdi. Dörtgen bir ahşap çerçeve üzerinde dört yüzlü bir piramit şeklinde olan mahmil, üzeri altın ve gümüşle bezenmiş yazılar, ipek püsküller, çeşitli nakışlar ve kıymetli taşlarla süslenmiş bir atlasla kaplanırdı. İstanbul'dan gönderilen mahmillerin erken örnekleri siyah, son asırlardaki örnekleri ise yeşil renk atlaslandı. İstanbul'da saraylarda yapılan törenlere benzer bir şekilde Mısır mahmili Hidiv Kasrı önünde yapılan törenin ardından Kahire sokaklarında gezdirilirdi. Mısır surre ve mahmili tamarnı karayoluyla veya Süveyş üzerinden Cidde'ye ve bazan da İskenderiye'den Hayfa'ya denizyoluyla, oradan demiryoluyla Medine'ye olmak üzere farklı güzergâhlardan gönderilirdi. Mısır ve Şam'dan gelen surre ve mahmiller Medine ve Mekke'de törenlerle karşılanır ve Arafat'ta birleşirdi. İstanbul'dan 1918 sonrasında mahmil yollandığına dair bilgi bulunmamakla birlikte Mısır'dan 1926'ya kadar kesintisiz gönderildi. Suudi hükümetinin karşı çıkması üzerine 1936'ya kadar ara verildi ve ertesi yıla ait mahmil Cidde'ye kadar gidebildi. 1952'ye kadar hacıların gidiş ve dönüş merasimlerinde Kahire sokaklarında görülen mahmil Temmuz 1952 Hür Subaylar ihtilâliyle son buldu. Bunun dışında Mekke emîrinin cülûs merasimi dolayısıyla tebrik için gönderdiği, içinde değiştirilmiş olan eski Kâbe örtüsünün bulunduğu hediyelere de mahmil veya mahmil-i şerif deniyordu (Selânikî, II, 682-684).

Surreler, İslâm'da kutsal sayılan beldele-re maddî destek sağlamakla beraber özellikle hilâfeti elinde bulunduran Abbâsiler, Memlûkler ve Osmanlılar için dinî ve siyasî yönden çok önemli idi. Zaman içerisinde Hicaz üzerindeki nüfuzu hatırlatmanın önemli bir aracı olarak görülen surre alayları Bağdat, Kahire, İstanbul ve Dimaşk gibi hem çıkış noktalarında yılın en önemli dinî ve kısmen de siyasî merasimlerini oluşturuyor, hem de güzergâh boyunca surreyi yollayan iktidarın dinî kimliğinin önemli sembolü diye görülüyordu. Osmanlı sultanlarının sadece Haremeyn'deki seyyid ve şerifleri değil aynı zamanda ulemâ ve meşâyih de özel hediyelerle donatmaları aynı anlayışla değerlendirilebilir. Her yıl müslümanlardan dileyenlerin hediyele-rini Haremeyn'e iletmesi bakımından halk

için surrenin ayrı bir önemi vardı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mısır hidivlerinin surre merasimlerini giderek daha şaşıla hale getirmeleri, iki gidiş öncesi bir de dönüşte olmak üzere yılda üç merasim düzenlemeleri ve Kâbe örtüsü, Makâm-ı İbrâhim örtüsü ve mahmili Kahire sokaklarında dolaştırarak halkın heyecanlı katılımını sağlamaları, İstanbul'a karşı yürüttükleri dinî ve siyasî nüfuz mücadelesinin âdeta bir göstergesi gibiydi. Surre ve mahmil geleneğinin sona erdirilmesi de aynı şekilde Suudi yönetiminin bu nüfuz simgesini ortadan kaldırma kararlılığıyla ilgilidir.

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, MD, nr. 3, hk. 1572; nr. 7, hk. 387, 396; Aşıkpaşazade, *Tarih*, s. 196; Selânikî, *Tarih* (İpsirli), II, 682-684; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), X, bk. İndeks; Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704 (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 186-187, 219-221; Naimâ, *Tarih* (haz. Mehmet İpsirli), Ankara 2007, bk. İndeks; Mir'âtü'l-Haremeyn, I, 670 vd.; Muhammed el-Emîn el-Mekkî, *Hulefâ-yı İzmâm-ı Osmâniyye Hazerâtının Haremeyn-i Şerife'ndeki Âsâr-ı Mebrûre ve Meşküre-i Hümayunlarından Bâhis Târihi Bir Eserdir*, İstanbul 1318, s. 19; İbrahim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, Kahire 1344/1925, I-II; Abdul-Karim Rafeq, *The Province of Damascus: 1723-1783*, Beirut 1966, s. 52-76, 208-221; Ismail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, Ankara 1972, s. 13-15, 35-48; K. K. Barbir, *Ottoman Rule in Damascus: 1708-1758*, Princeton 1980, s. 126-177; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım*, Ankara 1986, s. 67-68; Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, Ankara 1991; Suraiya Faroqi, *Hacılar ve Sultanlar, Osmanlı Döneminde Hac: 1517-1638* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1995, s. 35 vd.; M. Sâdık Paşa, *er-Raḥalâtü'l-Hicâziyye*, Beyrut 1999; A. M. Osman Elkabashi, *Surre Defterleri ve 1049/1639-1640 Tarihli Surre Defteri* (yüksek lisans tezi, 2001), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun* (haz. Yusuf Çağlar – Salih Gülen), İstanbul 2008; *Surre-i Hümayun*, İstanbul 2008; *Belgelerle Osmanlı Devrinde Hicaz*, İstanbul 2008, II, 318-384; İbrahim Ateş, "Osmanlılar Zamanında Mekke ve Medine'ye Gönderilen Para ve Hediyeler", *VD*, sy. 13 (1981), s. 113-170; D. Behrens-Abouseif, "The Mahmal Legend and the Pilgrimage of the Ladies of the Mamluk Court", *Mamluk Studies Review*, I, Chicago 1997, s. 87-96; Mihai Maxim, "Yeni Osmanlı Belgelerine Göre XVII. Yüzyılda Temeşvar Eyaletinden Mekke ve Medine'ye Gönderilen Surre Altını", *TTK Bildiriler*, XIV (2005), II/2, s. 1049-1053; Selin İpek, "Ottoman Ravza-i Mutahhara Covers Sent from Istanbul to Medina with the Surra Processions", *Muqarnas*, XXIII, Leiden 2006, s. 289-317; Yusuf Çağlar, "Dolmabahçe Sarayı'ndan Haremeyn'e Surre Gönderilmesi", *Milli Saraylar*, sy. 4, Ankara 2008, s. 83-92; Pakalın, III, 280-286; Fr. Buhl, "Mahmel", *IA*, VII, 151-152; a.mlf. – [J. Jomier], "Mahmal", *EP* (İng.), VI, 44-46; S. Heidemann, "Şurra", a.e., IX, 894.

